

Gondolatok a területfejlesztés és a fenntartható táj kapcsolatáról az Észak-alföldi régióban

Kerekgyártó Gábor

Debreceni Egyetem Agrár és Gazdálkodástudományok Centruma
Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar
Földhasznosítási, Műszaki és Területfejlesztési Intézet
kerekgyarto@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány kísérletet tesz arra, hogy szakirodalmi példák alapján kapcsolatokat tárjon fel a fenntartható táj és az Észak-alföldi régió területfejlesztési irányvonalai között. A területfejlesztés és a fenntarthatóság lehetséges közös gyökereit keresve a munka ismerteti a fenntarthatóság két, táji szempontú értelmezését, majd bemutatásra kerül a jelen tájalakulási tendenciáinak legmarkánsabb eleme a tájak polarizációja. E tájalakulási tendencia alapján véve határozza meg a területfejlesztés irányait. A dokumentum az Észak-alföldi régiót két megközelítésből vizsgálja. Az első csoportosításban a térség táji szempontból kerül megvilágításra. A második felosztásban pedig a fenntarthatóság elveit és a táji polarizációt alapul véve a területet témacsoportokra osztja. A kutatás – fejlesztési terveket, stratégiákat vizsgálva – e témacsoportokon belül szemléli a jelen helyzetet és a jövő feladatait a fenntarthatóság terén.

Kulcsszavak: területfejlesztés, tájpotenciál, fenntartható táj, Észak-alföldi régió

SUMMARY

This paper tries to find connections between sustainable landscape and spatial development policy of the Northern Great Plain region on the basis of specific examples explained in scientific literature. Searching for the common roots of spatial development and sustainability the paper explains two interpretation of sustainability from the view point of landscape, than the most significant element of current landscape change, the polarization of landscapes, will be introduced. This trend in landscape change basically determines the direction of spatial development. This paper analyses the Northern Great Plain region form two different approaches. In the first grouping the region is exposed from the view point of landscape. In the second partitioning the area is divided into subject matters based on the principles of sustainability and polarization of landscape. This research – analysing development plans and strategies – considers the current situation and the tasks of the future within the subject matters.

Keywords: spatial development, potencial of landscape, sustainable landscape, region of the Northern Great Plain

BEVEZETÉS

A tanulmány célja, hogy felhívja a figyelmet a *fenntartható területfejlesztés és a tájpotenciál néhány összefüggésére*. Az Észak-alföldi régió, mint az ország egyik legelmaradottabb térsége, olyan szerkezeti, társadalmi és gazdasági problémákkal küzd, amelyeket tudatos fejlesztési gyakorlattal meg lehetne oldani. A jelen területfejlesztési gyakorlata ugyanakkor nem képes arra, hogy a beavatkozásokat a megfelelő térségi szinten valósítsa meg. Az Európai Unió a forráselosztások által regionális gondolkodásra ösztönöz, azonban a hazai fejlesztési metodikák a regionális szintet kikerülik, funkcionális régiók helyett közigazgatási egységekben gondolkodnak. Ezt is szem előtt tartva, a tanulmány megvizsgálja a táji szintű fenntarthatóságot, a régió területfejlesztési irányát, ennek a táji fenntarthatóság szempontjából legszembevetőbb rendellenességeit vizsgálja és felvázolja a lehetséges fenntartható fejlesztési irányokat. A megoldás érdekében a régiót olyan jól lehatárolható táji és fenntarthatósági területegységekre osztja, amelyeken a fenntarthatóság elveit érvényre lehet juttatni. A témacsoportok kitérnek az urbanizált területekre, a vidéki agrártérségekre, az elmaradott aprófalvas és tanyás területekre, valamint vizsgálja a rekreációs potenciállal rendelkező extenzív és intenzív területhasználatokat.

TERÜLETFEJLESZTÉS ÉS FENNTARTHATÓSÁG

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény 5. §-a a területfejlesztés fogalmát a következőképpen definiálja: „A területfejlesztés az országra, valamint térségeire kiterjedő társadalmi, gazdasági és környezeti területi folyamatok figyelése, értékelése, a szükséges tervszerű beavatkozási irányok meghatározása, rövid, közép- és hosszú távú átfogó fejlesztési célok, koncepciók és intézkedések meghatározása, összehangolása és megvalósítása a fejlesztési programok keretében, érvényesítése az egyéb ágazati döntésekben” (1996. évi XXI. Törvény).

A területfejlesztésnek lehetővé kell tenni az emberek számára, hogy a helyi erőforrások felhasználásával új értéket teremtsenek, a meglévőket megőrizték, megfelelő infrastruktúra álljon rendelkezésükre, és életkörülményeik folyamatosan javuljanak (Net1). A területfejlesztés optimális gazdasági, település- és térszerkezet kialakítására törekszik a fenntartható fejlődés elvének biztosítása mellett. A fenntartható fejlődés, az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1987-es Brundtland-jelentése alapján, egy olyan folyamat, ami kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövő generációk képességét, hogy kielégítsék a saját

szükségeiket (Láng, 2008). A területfejlesztés folyamata során tehát figyelembe kell venni a társadalmi és gazdasági igények kielégítése mellett a természeti, környezeti terhelhetőség határait. A fejezet a következőkben szakirodalmi kutatások alapján mutatja be a fenntartható táj lehetséges megközelítéseit.

Tájak és a fenntarthatóság

A fenntartható táj – ellentmondásokat tükröző – koncepciójában a fenntarthatóságot két úton értelmezhetjük. Az első értelmezésben a fenntarthatóság nem utal konkrét tájakra, hanem a tájtípusok és tájértékek megőrzését, valamint az értékeket fenntartó gyakorlatok alkalmazását érti. Második értelmezésben a fenntarthatóság a jövő tájépítészetének legfőbb alapelve lesz. Itt a fogalom arra utal, hogy a lehetséges jövőbeli tájnak a fenntarthatóságukat erősíteni kell, különösen a vidéki térségekben (Antrop, 2006).

A területfejlesztési programok többnyire a közigazgatási határok mentén megállnak, míg a jelen tájalakulási tendenciái nem kapcsolhatók élesen közigazgatási határokhoz, hanem funkcionálisan egységes térségeket, régiókat, tájakat érintenek. Egyik legjobban megfogható jelenség a tájban az intenzív és extenzív területhasználatok közti polarizáció. Az intenzív területhasználatok folyamatos lakossági és tevékenységi koncentráció eredményeként jönnek létre aránylag kicsi, sűrűn lakott területeken. E folyamattal párhuzamosan alacsony népsűrűségű, elhagyatott, nagyméretű térségek alakulnak ki, ahol az extenzív területhasználatok dominálnak (Antrop, 2005).

A „polarizálódó tájjal” kapcsolatban Vos és Klijn a következő irányvonalakat írta le az európai táj átalakulásáról:

- az intenzív, növekvő mértékű mezőgazdasági termelés agrárterületekké alakítja át a vizes és természetes élőhelyeket, ami valószínű, a sűrűn lakott területek környezetében következik be;
- folyamatos a városi területek terjeszkedése, az infrastruktúra növekvése és az urbanizáció;
- a tájhasználat speciális turisztikai és rekreációs formái gyorsuló sebességben fejlesztik a parti és helyvidéki régiókat;
- a tájhasználat extenzifikációja és a területek elhagyása valószínű folytatódik, ami hatással lesz a központoktól távol eső vidéki térségekre, kedvezőtlen és hanyatló társadalmi és gazdasági feltételekkel és szegényes elérhetőséggel (Antrop, 2006).

A területfejlesztés irányvonalait tehát két célterületre kell összpontosítani. Az *első célterület az intenzív területhasználatok* által igénybevett térségekkel foglalkozik. E területek az urbanizált térségek, az ezeket körülvevő és összekötő infrastrukturális hálózatok környezete, az intenzíven művelt agrártérségek, valamint a túlhasználat által fenyegetett turisztikai, rekreációs térségek. A *második célterület az extenzív területhasználatok* által igénybe vett, elhagyatottá vált, elnéptelenedő vidéki tájak, amelyek többnyire központoktól távol, nehezen megközelíthető térségekben fekszenek. Fejlesztések a táj jelenlegi állapotába történő beavatkozások, tehát a fejlesztési irányvonalak kijelölésénél a tájalakulást irányíthatjuk. A területfejlesztés lényeges eleme kell, hogy legyen az adott térség tájpotenciáljának (az adott táj teljesítőképessége, ökológiai, ökonómiai és tájképi potenciáljának összege) erősítése, olyan módon, hogy az a bioszféra követelményeinek eleget tegyen.

Fenntartható területfejlesztési irányvonalak a régióban

A területfejlesztés főbb irányait regionális szinten elsőként az Országos Területfejlesztési Koncepció (1998), a Nemzeti Fejlesztési Terv (2004–2006) és az Új Magyarország Fejlesztési Terv (2007–2013) határozza meg, amelynek területi vetülete az Országos Területrendezési Tervben (OTrT) fogalmazódik meg. A mindenkori fejlesztési irányvonalaknak emellett figyelembe kell venni egyéb ágazati, valamint Európai Unió célkitűzéseket. Az előző koncepciókhoz, tervekhez igazodva az Észak-alföldi régió fejlesztési irányai a 2007–2013-ig szóló stratégiai programban (Észak-alföldi régió Stratégiai Programja 2007–2013) vannak megfogalmazva. Ennek operatív lebontását az Észak-alföldi operatív program (ÉAOP) tartalmazza, mely az Új Magyarország Fejlesztési Terv, a Nemzeti Stratégiai Referenciakeret célkitűzéseire igazodva szolgálja a régió fejlődését. Az ÉAOP hosszú távú átfogó célja „a régió természeti és társadalmi értékeire, településhálózati sajátosságaira építve, a regionális versenyképesség erősítése, valamint a régió belüli területi különbségek csökkentése” (Észak-alföldi operatív program, 2007).

A regionális operatív program átfogó célja tehát alapjában véve táji, térségi szemléletű fejlesztést támogat. A táji szemlélet a specifikus célokban is megjelenik, mint „Az épített és természeti környezet állapotának javítása”, ugyanakkor indikátornak a hasznosított barnamezős területek nagyságát (ha) jelölik meg. A rosszul megválasztott indikátor miatt e specifikus cél fejlesztés-orientálttá válik, és nem fogja tükrözni az épített és természeti környezet állapotának javulását. (E helyett a barnamezős beruházások és a zöldmezős beruházások arányát kellene bemutatni, mely a fenntarthatóság egyik mutatója lehetne). A következő fejlesztési ciklusra a táji fenntarthatóság mérésére új mutatókat kell bevezetni. Ezek lehetnek például a rehabilitált területek (települési, természeti) nagysága (ha), a környezettudatos nevelés (erdei iskola program, tanösvények létesítése,

szemégyűjtési programok szervezése) erősítése (erdei iskola programban résztvevő tanulók számának aránya a régió összes általános iskolai tanulóéhoz viszonyítva).

Helyi feladatok a 21. századra

A fenntartható területfejlesztés a területiség és a területi szemlélet érvényesítésén alapul, amelynek fontos eleme az integrált fejlesztések támogatása, valamint a helyi szintről építkező kezdeményezések felkarolása. E felfogás az operatív program egyik horizontális céljaként jelenik meg. Ugyanakkor az ilyen programok háttérében nincs kellő mértékű szakmai felkészültség és anyagi forrás. A fenntarthatóság megvalósítása helyi, kistérségi szinten a Local Agenda 21 programhoz kapcsolódik.

Az előző évezred végére Földünk környezeti problémái globális, regionális és lokális szinten is elértek egy olyan mértéket, amelyet már nem lehetett a világ akkori vezetőinek szőnyeg alá söpörni. A nemzetközi konferenciák sorában 1992-ben, Rio de Janeiro-ban megtartott Környezet és Fejlődés című konferenciáján alkották meg az Agenda 21 nevű akció programot a fenntartható fejlődésért. A program célja, hogy olyan cselekvési tervek szülessenek és valósuljanak meg helyi, országos és globális szinten, amelyek a fenntartható fejlődést szolgálják (Net2).

A lokális szintű megoldásokat képviselő Local Agenda 21 (LA-21) program célja a fenntarthatóság elveit alulról építkezve megvalósítani (természeti, társadalmi és gazdasági szinten), az önkormányzat aktív segítségével és a lakosság támogatásával. A program során tervek születnek és valósulnak meg, amelyek a természeti tőkét előtérbe helyezik a gazdasági tőkével szemben. „Az LA-21 egy komplex program, amely a természeti környezet fejlesztéseivel összhangban tervezi az épített környezet, infrastrukturális rendszer, energiaellátás, közlekedés, hulladékkezelés, agrárium stb. jövőorientált alakítását” (Net3). Jelenleg az országban az LA-21 programok száma csekély. Ilyen tervvel rendelkezik többek között Karcag, Kunmadaras, Kondoros, Arló. A jövőben ösztönözni kell az ilyen programok készítését települési, és még inkább kistérségi, táji szinten.

TÁJI SZEMLELETET TÜKRÖZŐ FEJLESZTÉSI TÉMACSOPORTOK, TERÜLETEK

Az Észak-alföldi régió táji adottságait tekintve hat jól elkülöníthető területegységre osztható, amelyek többsége földrajzilag is különbözik egymástól. A térségek közötti valós, fenntarthatóság szempontjából lényeges különbséget azonban az adott tájak értékgazdagsága, valamint a történelem során differenciálódott tájtipusok közötti eltérés jelentik. A régióban e tájak mindegyike természeti tőkében gazdag, kulturális értékei pedig kiemelkedőek, általában az adott tájakhoz régi, sajátos történeti, néprajzi hagyományokat, táji mentalitást és identitást őrző térségekhez (Bereg, Bihar, Hajdúság, Jászság, Kunság, Sárrét, Szatmár) is köthetőek (Baranyi, 2009).

Az eddigi táji lehatárolások döntően a térségek természetföldrajzi környezetének vizsgálatára alapultak. Éppen ezért a dolgozat szakirodalmat elemezve tesz kísérletet az Észak-alföldi régió térségeinek elméleti kutatáson alapuló, komplex, táji szemléletet tükröző, *tájpotenciál szerinti lehatárolására*. Adott esetben a tájpotenciál fogalmát, mint a térség ökológiai, ökonomiai és tájképi teljesítőképességét értjük. Az így lehatárolt fő tájegységek a *Jászság*, a *Tisza mente*, a *Hortobágy–Nagykunság*, *Szatmár–Bereg*, *Nyírség–Hajdúság* és *Sárrét–Bihar*. E hat térség tájpotenciál szempontjából jelentős különbséget mutat. A vizsgált térségek azonban bizonyos területeken átfedésbe kerülhetnek egymással. Erre jó példa a Tisza mente térsége. A körzet ökológiai folyosója a régiót hol átszeli, hol éppen csak „határfolyóként” érinti. Ugyanakkor a folyó mindkét esetben alakíthatja a környező tájat, szervezheti annak ökológiai, társadalmi, gazdasági életét és meghatározhatja az adott vidék tájképi arculatát. A víz hatása egyes területeken táji szempontból markánsan megjelenik, míg máshol a kisugárzása csak a közvetlen közelben fekvő településeken érezhető. Az előbbi esetben a Tisza által meghatározott táj más területi egységekkel átmeneti tájakat képez. A Tisza mentén ilyen területek találhatóak a Körösök torkolatánál, a Tisza-tó és a Hortobágy találkozásánál, valamint Szatmár-Bereg térségében. Természetesen ilyen átmeneti területek bármely más tájak között kialakulhatnak.

A *Jászság* Jász-Nagykun-Szolnok megye észak-nyugati részén található, földrajzilag, valamint néprajzilag jól lehatárolható terület. A *Tisza mente* a régió „ökosztrádája”, amely több tájegységet köt össze, a térség ökológiai és tájképi potenciálja igen magas. A *Hortobágy–Nagykunság* a régió természetvédelmi értékeinek „központja”, nemzeti parkokkal. *Szatmár–Bereg* a régió észak-keleti csücskében helyezkedik el, az alföld egyik legmozgaikosabb tájegysége. A *Nyírség* és a *Hajdúság* földrajzilag különálló, ugyanakkor tájképileg együtt kezelendő terület, mivel e térségnek a legnagyobb az erdőszültsége. *Sárrét* és *Bihar* vízfolyásokkal és mesterséges csatornákkal tagolt terület, amelynek jelentős része mezőgazdasági művelés alatt áll.

Ami a régiót illeti, a természeti és kulturális értékek megőrzése a fenntartható tájhasználat megteremtését követeli e vidékeken. Támogatni kell a hagyományos gazdálkodásmódok térnyerését, a sérült, degradálódott természeti területek rehabilitációját, a helyi kezdeményezésű kulturális rendezvények szervezését, táji identitástudat erősítését. Ugyanakkor az előbb említett prioritások mellett a fenntarthatóság megköveteli a gazdaság fejlődését is, vagyis a természeti és kulturális források fenntartható hasznosítása mellett törekedni kell a térségek elérhetőségének javítására, a munkanélküliség csökkentésére, a perifériára szorult térségek felzárkóztatására is. A következőkben az Észak-alföldi régióra összpontosítva olyan, területileg jól lehatárolható

témacsoportokat tekintek át, amelyek a táji fenntarthatóság szempontjából azonos problémákkal küzdenek (a tématerületek között átfedések lehetnek, és több tájat érinthetnek). E tématerületek a következők:

- urbanizált térségek, fejlesztési pólusok;
- mezőgazdaság és a fenntartható vidék;
- aprófalvas, tanyás térségek;
- magas rekreációs potenciállal rendelkező területek;
- védett területek.

Urbanizált térségek, fejlesztési pólusok

Az elmúlt évtizedekben a városi, urbanizált térségek dinamikus fejlődésen mentek keresztül. E megállapítás igaz a régió három megyeszékhelyére, és az őket körülvevő, többnyire lakófunkciót ellátó környező „településgyűrűre”. A régió településrendszere azonban erősen differenciált. A három fejlődő nagyvároshoz főként funkcióhiányos, alacsony teljesítőképességű kis- és középvárosok társulnak (Észak-alföldi operatív program, 2007). A régió urbanizált (nagyváros, környező agglomerációval) térségei igaz területileg csak 23%-ot foglalnak el, ugyanakkor itt lakik a régió lakosságának 43%-a (KSH, 2009). A nagy népsűrűség miatt e térségekkel kiemelten kell foglalkozni. A fenntarthatóság e területeken az intenzív területhasználatok korlátozására kell, hogy összpontosítson. Meg kell valósítani a településeket elkerülő közlekedési infrastruktúra hálózatok kiépítését, a környező településekkel való fenntartható tömegközlekedést. Ki kell jelölni a városok határain jó infrastrukturális ellátottságú logisztikai-ipari területeket, a meglévő környezeti állapotát fejleszteni kell. Az urbanizált térségekben támogatni kell a városközpontok, városrészek rehabilitációját, a városi zöldfelületi rendszer fejlesztését. Meg kell akadályozni a városok összenövését, a környező természetvédelmi, vagy értékes természeti területek beépítését, degradációját.

Mezőgazdaság és a fenntartható vidék

Az Észak-alföldi régió, az ország egyik legjelentősebb mezőgazdasági termelő közege. A gazdasági ágazat nem csak a foglalkoztatás terén jelentős, hanem területhasználat nagysága miatt is meghatározó. Fenntarthatóság szempontjából az agrárterületekkel a tájalakulás kettősége miatt érdemes foglalkozni. A mezőgazdasági területhasználatok lehetnek intenzívek, illetve extenzívek. Intenzív területhasználatok esetén a térség biodiverzitása igen kicsi, a táj a nagyüzemi művelés miatt egyhangú, a talaj termőképessége folyamatosan csökken, valamint a kijuttatott kemikáliák, műtrágyák a környezetet folyamatosan szennyezik. Extenzív területhasználat esetén a mezőgazdasági művelés fenntartható, ugyanakkor a nem megfelelő támogatási rendszer és a piaci környezet (multinacionális cégek tömegáruai) miatt kevésbé jövedelmező. A legrosszabb esetekben e jelentős elmaradást mutató rurális térségek elnéptelenednek, szegregálódnak.

A mezőgazdaság fenntartható fejlesztése a vidéki térségek versenyképessége szempontjából fontos feladat. A rurális térségekben többnyire az agrárium adja az egyetlen munkalehetőséget. A harmonikus, jövőorientált fejlesztés megkívánja az intenzív területhasználatok extenzifikációját, ami fenntartható technológiák bevezetését (zero tillage, mulch tillage, kevesebb mennyiségű növényvédőszer és műtrágyahasználat) követelik meg. Továbbá az intenzív mezőgazdasági területeken a biodiverzitás növelése céljából mezővédő erdősávok telepítését kell támogatni. Az extenzív területhasználat által érintett térségekben szorgalmazni kell a kistérségi központok fejlesztését, munkahelymegtartó és -teremtő képességének erősítését, a vidék vonzóvá tételét, turisztikai fejlesztését. E területeken az agrárium szempontjából a biogazdálkodás, a megújuló energiatermelés mezőgazdasági módjait kell támogatni, valamint előtérbe kell helyezni a meg nem művelt területek beerdősítésének, gyepesítésének gondolatait is.

Aprófalvas, tanyás térségek

Az előbbieken tárgyalt mezőgazdasági térségektől el kell különíteni táji szempontból az aprófalvas, tanyás térségeket. E területek az előbbiekhöz hasonlóan döntően mezőgazdasági művelés alatt álló, vidéki térségek, ugyanakkor táji, természeti és kultúrtörténeti értékekben jóval gazdagabbak. A tanyás, aprófalvas térségek a régió területének több, mint 28%-át érintik, ahol a lakosság 41%-a él (KSH, 2008). Jellegzetes aprófalvas településrendszer alakult ki Szatmár-Beregben, a Nyírség, a Hajdúság és Jász-Nagykun-Szolnok megye déli, délnyugati része pedig a régió tanyákban leggazdagabb vidéke.

A tanyás településrendszer és gazdálkodási forma európai különlegesség, a magyar nemzeti kincs egy része. A tanyák a törökök kiűzése után kialakult új, alföldi településszerkezetben a fenntartható mezőgazdasági művelés alapegységei voltak. Az aprófalvas térségek alacsony népsűrűségű területek, ahol a települések népessége kevesebb 500 főnél. A kis településméret miatt az aprófalvas térségekben a tájhasználatok adott területegységen belül jóval változatosabbak. Jelenleg e térségekben a konfliktushelyzetet a társadalmi

szegregáció, a romló épített és elhanyagolt természeti környezet, a hiányos infrastruktúra, a nehéz megközelíthetőség és a munkalehetőség, a tőke hiánya okozza.

A tanyasi térségekben a problémák feloldásának az első lépése a fenntartható tanyavilág újraélesztése lehet. E területeken a tanyák funkcionális megújulását kell támogatni. Az OTK szerint a tanyás térségek előtt négy lehetséges „válaszút” áll: korszerű, gazdálkodó tanyák létrehozása, üdülő- és lakófunkciójú tanyák, vendéglátó tanyák kialakítása, valamint a megszűnő tanyák művelésbevonása. Az aprófalvas térségek az urbanizálódó világban új funkciót tölthetnek be a falusi-, ökoturizmus területén. A tanyasi és aprófalvas térségekben egyaránt fontos a társadalmi megújulás ösztönzése, kulturális, szolgáltató központok kialakítása és az elnéptelenedés megakadályozása. A fenntartható tájgazdálkodás kialakítása érdekében e területeken javasolt a természetvédelmi tevékenység erősítése, a gazdaságtalanul művelhető területek mezőgazdasági művelés alól történő kivonása, a vizes élőhelyek rehabilitációja. Meg kell vizsgálni az aprófalvas Szatmár-Beregi Tájvédelmi Körzet térségében a terület nemzeti parkká történő átsorolásának lehetséges társadalmi és gazdasági hasznait.

Magas rekreációs potenciállal rendelkező területek

A magas rekreációs potenciállal rendelkező területek alatt a tanulmány azokat a térségeket érti, amelyek turisztikai szempontból érintettek, valamint tájképileg az alföldi környezetben kitűnnek (vízfelületek, erdős térségek). Az adott témacsoport fenntarthatóság szempontjából az intenzív, intenzívvé váló területhasználatokhoz sorolhatók, ezért a védett területeket külön tárgyaljuk. Ami a *vízfelületeket* illeti, a régió talán legnagyobb kiaknázatlan természeti potenciálja a Tiszában, valamint a tiszai holtágak képezte vízfelületekben, és a környező ökológiailag és tájképileg is értékes ártéri környezetben rejlik. A régió többi tájegysége vízfelületekben igen szegény, így e térségben kiemelt szerepet kell, hogy kapjon a meglévő vízfelületekre alapozott gazdaságfejlesztés. A környező településeken a vízhez kötött turizmus fejlesztése, a megfelelő tiszai túraútvonalak kiépítése. A Tisza mente területfejlesztés szempontjából az egyik országosan kiemelt térségünk. Fejlesztési irányait nagyban meghatározza a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése projekt, mely a tiszai árvízi védekezés miatt a keleti országrész kiemelt beruházása. Az első ütemben megvalósuló hat tározó közül öt a régióban fog létesülni (a Tiszaroffi tározó már használható). A tározók megvalósulása lehetőséget ad az árvízi tájgazdálkodás felélesztésére is.

Magyarország második legnagyobb állóvíze a Tisza-tó, a természetvédelmi értéke mellett, a rekreációs szolgáltatások miatt is az ország egyik kiemelt turisztikai desztinációjává válhat. A térségben ugyanakkor veszélyforrásként jelenhet meg a táj terhelhetőségét meghaladó mértékű turizmus megjelenése, ezért a fejlesztéseknek főleg ökoturisztikai profilú beruházásoknak kell lenni. A víz adta potenciál fenntartható hasznosítása mind a gazdaság (halastavak), mind a turizmus (Tisza, Tisza-tó, egyéb rekreációs vízfelületek) és természetvédelem területén fontos feladat. A vizes élőhelyek európai szinten ritkaságnak számítanak, ezért arányukat növelni szükséges. A vízfelületekben szegény, valamint a vízhiányos területeken támogatni kell vizes területek, tározók kialakítását. A víz szerepét a gazdaságban, turizmusban előtérbe kell helyezni, ki kell építeni az ország víz köré fonódó arculatát.

Az *erdős térségek* a régió erdősültsége az országos átlagnál alacsonyabb (11,2% az országos 19,1%-kal szemben), emellett komoly gondot okoz az erdőterületek fragmentáltsága (Észak-alföldi régió Stratégiai Programja, 2008), valamint az erdők faösszetételében az őshonos fafajok kis aránya. A régió erdőkben gazdag területe a Tisza mente (hullámtéri, ártéri erdők), a Nyírség, valamint a Hajdúság (Debreceni Nagyerdő, Hajdúsági Tájvédelmi Körzet). A térségben az Európai Unió támogatásának lehívásával támogatni kell az erdőtelepítéseket főleg a rossz minőségű, gazdaságosan nem művelhető mezőgazdasági területeken. Az erdősítésekkel a régió klimatikus adottsága is kedvezőbbé válhat.

Védett területek

Az Észak-alföldi régió védett területekben igen gazdag, az országos jelentőségű védett területek nagysága több mint 144 ezer hektár, amely a térség területének 8,1%-át, az ország területének 1,6%-át teszi ki. A régióhoz *két nemzeti park, hat tájvédelmi körzet és 20 természetvédelmi terület* köthető. A térségben több helyi védettségű terület, valamint kiterjedt *Natura 2000* területek találhatók. Az utóbbiak összterülete majdnem 367 ezer hektár, ami a különleges madárvédelmi és természet-megőrzési területeket is tartalmazza (ezek átfedésben is lehetnek egymással és a védett területekkel), így a régió teljes területének közel 21%-a áll valamilyen védettség alatt (*I. táblázat*). A természeti és táji értékek közül kiemelkedik hazánk első nemzeti parkja a Hortobágy, amely Közép-Európa legnagyobb füves pusztája, az UNESCO Világörökség része. A régió országos jelentőségű élőhelytípusai erdei homoktalajokon, homoki gyepeken, löszpuszta-gyepeken, lápréteken, ártéri erdőkben, hullámtéri kaszálóréteken, szikes gyepeken és mocsárréteken találhatók, ugyanakkor a térség természeti értékeivel kapcsolatban meg kell említeni, hogy az eredeti növénytakarások viszonylag kis területen maradtak fenn (Észak-alföldi régió Stratégiai Programja, 2008).

A védett területek kezelése a fenntartható tájhasználat egyik alapfeladata. A fenntarthatóság a természetvédelem területén megőrző funkciót tölt be, arra törekszik, hogy a természeti tőke táji szempontból jelentős értékeit (egyedi tájértékek, tájképvédelmi területek, tájtípusok), az ezeket megőrző és alakító gyakorlatokat védjük (Antrop, 2006). E felfogás a fenntarthatóság első meghatározására utal. Jelenleg a természeti területek turisztikai infrastruktúrája alig kiépített, rossz a megközelíthetőségük, nincs megfelelő mennyiségű és minőségű promóciós kiadványuk, problémás az értékek bemutathatóságának megoldása. Ezen okokból a védett területek a turisztikai termékek között csökkentett a fogadó- és versenyképességgel rendelkeznek.

A jövőben növelni kell a régióknak az ökoturisztikai jelentőségét, ezért a védett területek fenntartására, az értékek megőrzésére kiemelten kell törekedni. Védelmi javaslatokat kell megfogalmazni a jelenleg védelem alatt nem álló, de az eredeti, természeteshez közeli állapotot megőrző területekre is (Észak-alföldi operatív program, 2006). A védett területek a gazdaság fejlesztése és a munkahelyteremtés területén is szerepet tölthetnek be a jövőben (öshonos állatok génállományának megőrzése, hagyományos tájjellegű gazdálkodás fejlesztése, fenntartható háztáji ipar kialakítása).

1. táblázat

Az ország védett területeinek eloszlása területi egységenként

Területi egységek(1)	Terület(2)	Országos jelentőségű védett területek nagysága(3)	A	B	C	D	E
		(ezer hektár, 2008)(4)					
MAGYARORSZÁG(5)	9302,74	837,47	5,19%	3,49%	0,32%	9,00%	9,00%
Közép-Magyarország(6)	691,59	77,42	6,74%	4,34%	0,11%	11,20%	0,83%
Közép-Dunántúl(7)	1111,59	88,73	3,73%	3,65%	0,60%	7,98%	0,95%
Nyugat-Dunántúl(8)	1132,83	121,20	7,94%	2,65%	0,11%	10,70%	1,30%
Dél-Dunántúl(9)	1416,87	80,95	3,12%	2,23%	0,36%	5,71%	0,87%
DUNÁNTÚL(10)	3661,29	290,88	4,80%	2,79%	0,36%	7,94%	3,13%
Észak-Magyarország(11)	1343,27	197,22	6,10%	8,24%	0,34%	14,68%	2,12%
Észak-Alföld (12)	1772,87	144,31	4,54%	3,18%	0,41%	8,14%	1,55%
Hajdú-Bihar(13)	621,05	86,63	9,76%	3,82%	0,37%	13,95%	0,93%
Jász-Nagykun-Szolnok (14)	558,16	29,17	3,57%	1,40%	0,26%	5,23%	0,31%
Szabolcs-Szatmár-Bereg(15)	593,65	28,52	0,00%	4,20%	0,60%	4,80%	0,31%
Dél-Alföld(16)	1833,73	127,64	5,33%	1,39%	0,24%	6,96%	1,37%
ALFÖLD(17)	3606,59	271,95	4,94%	2,27%	0,32%	7,54%	2,92%

Megjegyzés: A – Nemzeti parkok területének aránya a területi egységben, B – Tájvédelmi körzetek területének aránya a területi egységben, C – Természetvédelmi területek területének aránya a területi egységben, D – Országos jelentőségű védett területek aránya a területi egységben, E – Országos jelentőségű védett területek aránya az ország területéhez képest.

Table 1: The protected territories proportion to the total territory units

Regions(1), Area(2), The size of protected areas which has national importance(3), Thousand hectares, 2008 (4), Hungary(5), Central Hungary(6), Central Transdanubia(7), Western Transdanubia(8), Southern Transdanubia(9), Transdanubia(10), Northern Hungary(11), Northern Great Plain(12), Hajdú-Bihar(13), Jász-Nagykun-Szolnok(14), Szabolcs-Szatmár-Bereg(15), Southern Great Plain(16), Great Plain(17), Note: National parks territory proportion to territory units(A), Landscape protection areas proportion to territory units(B), Natural protected areas proportion to territory units(C), National important protected areas proportion to territory units(D), National important protected areas proportion to the areas of the country(E).

ÖSSZEZÉS

Az elsősorban szakirodalmi elemzéseken alapuló, elmélet jellegű tanulmány célja a táji fenntarthatóság témakörében való vizsgálódás, az újabb ismeretek megszerzése és átadása volt. A munka során személyre vettük az Észak-alföldi régió területfejlesztési koncepcióit, terveit, céljait. A fenntarthatóságot egy új szemszögből kutatta a tanulmány, amely a tájak polarizációjához köthető. A tájalakulási folyamat, a tájhasználatok különválásában érvényesül. A jövőbeli fejlesztési programok kidolgozása során törekedni kell a táji polarizáció káros hatásainak csökkentésére. A témaspecifikus kutatások eredményességét a jövőben mindenképp a fenntartható területfejlesztés módszertanának empirikus vizsgálatokon alapuló kidolgozása fogja meghatározni. Jelenleg a területfejlesztésben két úton járunk az egyik az Európai Unió igényeinek útja, a másik pedig a meglévő tervek sablonjainak alkalmazása. Fel kell tenni a kérdést, hogy van-e harmadik út? Talán ez a harmadik út a fenntartható tájak megteremtésének útja.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A publikáció elkészítését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0024 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

IRODALOM

- Antrop, M. (2005): Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape Urban Plan.* 70. 1–2: 21–34.
- Antrop, M. (2006): Sustainable landscapes: contradiction, fiction or utopia? *Landscape Urban Plan.* 75. 1–2: 187–197.
- Baranyi B. (2009): Gondolatok a perifériaképződés történeti előzményeiről és következményeiről. [In: Lengyel I.–Rechnitzer J. (szerk.) *A regionális tudomány két évtizede Magyarországon.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 59–79.
- Észak-alföldi operatív program 2007–2013 (2007): HU161PO009
- Észak-alföldi régió Stratégiai Programja 2007–2013 (2008)
- KSH (2009): Területi Statisztikai Évkönyv. 2008. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Láng I. (2008): A Brundtland Bizottság és a fenntartható fejlődés. *Egyenlítő.* 11: 23–25.
- Net1: www.terport.hu/main.php?folderID=2650 – 2010. augusztus 22.
- Net2: www.dafka.hu/DAFKA%20infokp/adattar/kv.htm – 2010. augusztus 22.
- Net3: www.hahc.hu/az_egeszseges_varosokrol_agenda21.php – 2010. augusztus 22.
1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről